

Zelf in beeld

Column Hans Aarsman

Wat is er *documentairder* dan het journaal? De meest bekeken vorm van documentaire, dwars door alle lagen en klassen heen. Laten we daar beginnen. Kan de lezer van het journaal een narcist zijn? De hele tijd in beeld in het meest bekeken programma, ideale baan voor een narcist. Stel dat er daadwerkelijk een narcist tussen de journaallezers zit, of – schepje er bovenop – laten we aannemen dat alle journaallezers narcisten zijn. Zouden wij als kijkers iets merken van hun geestesgesteldheid?

In het journaal is de aanwezigheid van de journaallezer zo vanzelfsprekend en functioneel, wie weet valt een vermeend narcisme helemaal niet op. Een uitzondering zou Philip Freriks kunnen zijn. Ik ken mensen die begonnen te zuchten zodra hij in beeld verscheen. Ik ken er zelfs die op het RTL-journaal zijn overgestapt, louter om hem niet meer te hoeven zien. Niet vanwege zijn legendarische versprekingen, maar om zijn aanwezigheid: te persoonlijk voor een positie die in hun ogen volkomen neutraal behoort te zijn.

Moet je narcistisch zijn om jezelf als personage op te voeren? Dan zou ieder dagboek narcistisch zijn. Het hangt er helemaal vanaf hoe je het doet en welk doel je aanwezigheid dient. Michael Moore is als een journaal-reporter in zijn films in beeld. Hij maakt dingen mee, hij legt uit, hij interviewt. Hij maakt geen narcistische films. David Attenborough ook niet, hij leidt ons langs planten en dieren, de hele tijd dat hoofd in de camera, en maar kletsen. Toch geen narcist. Zelfs Renzo Martens niet. Thuis misschien, in zijn films niet. Hoe pregnant hij ook in beeld is, hij wil ermee laten zien wat de aanwezigheid van een westerling en een filmcamera met mensen doet.

Ik ben een keer bij een lezing geweest van een documentaire filmmaker die zelf nooit in beeld is. Nooit voert hij zichzelf als personage op: Péter Forgács. Hij maakt gebruik van gevonden filmfragmenten, privé-beelden van rond de Tweede Wereldoorlog, vaak heftig, van mensen die door de geschiedenis gemangeld zijn. In 2007 was Forgács in Nederland om de Erasmusprijs in ontvangst te nemen. Hij had een videocamera in de hand toen hij, op een zondagmiddag, onder luid applaus de grote zaal van Felix Meritis binnenkwam. Hij zou iets zeggen in het kader van de eerste Johan van der Keuken lezing. Zichzelf filmend met zijn videocamera stapte hij het podium op, zette hem op een stoel en zei dat de camera voor hem een soort dagboek was. Dat kan interessant worden, dacht ik. Maar daar bleef het bij, de camera bleef op hem gericht doorlopen. Verder niets, we kregen geen beelden te zien uit zijn filmisch dagboek. Wel vroeg hij de aanwezigen om hun mobieltje te pakken, iedereen had er één, met ingebouwde camera nog wel, het was tenslotte 2007. Forgács wilde dat iedereen met zijn mobieltje een foto van hem nam. Dat deed menigeen braaf. Al die foto's moesten vervolgens geüpload worden naar zijn site. De URL ervan hoefde hij niet te geven, die konden we op Google bovenaan vinden, kwestie van zijn naam intikken.

Wat had die man, was de Erasmusprijs hem naar het hoofd gestegen?

Even afwachten, hield ik mezelf voor, wie weet verandert alles als hij zijn films laat zien en er iets bij vertelt. Forgács begon

met een film over Wittgenstein. Gedragen werden off-screen Wittgensteins citaten voorgelezen. On-screen schoven gescheurde stukken papier over goudkleurige filosofische teksten. Een fade-out naar een stukje film van een modderige landweg, waar even later een overbekend portret van Wittgenstein doorheen schemerde. Toen weer de gescheurde stukken papier en nog meer filosofische citaten, op de achtergrond een close-up van modder. Na de Wittgensteinfilm volgden enkele films opgebouwd uit amateurbeelden waarin de holocaust en de Tweede Wereldoorlog een rol speelden. Dat zag er allemaal erg betrokken uit. Maar ik vertrouwde het niet meer. Forgács bleef zichzelf op de borst slaan, hoeveel succes hij met zijn films had, in welke festivals ze vertoond waren, van die dingen. Dit ging niet meer goedkomen. En wat ik nog nooit gedaan had: ik stapte tijdens de lezing de zaal uit, min of meer per ongeluk schopte ik daarbij tegen een stoel. Buiten bleek dat ik niet de enige was die voortijdig de zaal had verlaten, er stond een groeiend aantal mensen dat moeite had zich in te houden over zoveel zelfingenomenheid.

Wat was het, dat het binnen niet langer uit te houden was? Het was niet alleen door zijn optreden dat het oeuvre van Forgács alle geloofwaardigheid had verloren. Het was de film over Wittgenstein die hem de das omdeed. Zo oppervlakkig, zo quasi gewichtig, zulke goedkope effectjes, in alles proefde je dat het voornaamste doel van de film was Peter Forgács als denker naar te zetten. En zo iemand bezit zeldzaam historisch materiaal uit een tijd waarin de vreselijkste dingen zijn gebeurd. Dat hij kan inzetten ter meerdere eer en glorie van zichzelf. De grap was: in geen film was Forgács zelf in beeld. Hij is geen journaal-lezer, geen Moore, geen Attenborough, geen Martens. Nergens werd hij persoonlijk. Daar zat het 'm niet in.

Je hebt mensen die denken dat kunst iets is van dáár, ver weg, in de hoogte, verheven, muzen en zo. Dat kunst niet is van *hier*, niet in je hart, niet voor je neus. Ze denken dat kunst gedragen moet zijn, gewichtig, verheven, plechtig. Stel dat op een of andere manier de amateurfilm het basismateriaal is geworden van iemand die zo over kunst denkt. Vraag me niet hoe dat mogelijk is, dingen kunnen vreemde wendingen nemen. Diep in zijn hart vindt zo iemand de beelden waarmee hij werkt, niet artistiek genoeg om kunst te zijn. Ze worden pas kunst nadat hij zich over ze ontfermd heeft, nadat hij ze heeft ingezet. In zijn films valt die houding niet op, ook al is de muziek ietwat gedragen, ook al worden de teksten ietwat gedragen uitgesproken. De onderwerpen zijn zo heftig, het komt niet in je op aan zelfverheerlijking te denken. Dat merk je pas als de filmmaker een lezing geeft, waarin hij zijn eigen rol schromelijk overdrijft.

Zijn zijn films daarom niet goed? Moeilijke vraag. Laten we hem anders stellen. Zou iemand die het materiaal van zijn films, het eigenlijke onderwerp, belangrijker vindt dan zichzelf, betere films maken, films die dieper gaan?

Hans Aarsman is fotograaf en schrijver.